

Ekslibrisų kolekcija „Lietuvos medicina“

Lietuvos medicinos bibliotekoje

Lietuvos medicinos ekslibrisų kolekcijoje yra daugiau kaip 600 ekslibrisų, skirtų gydytojams, medicinos seserims, institucijoms, draugijoms. Šis ekslibrisų rinkinys medicinos tema – unikalus lietuviškosios medicinos istorijos ir mažosios grafikos meno šaltinis. Daugiausia ekslibrisų sukurta tradicinėmis ekslibrisui būdingomis technomis, tačiau yra koliažų, kompiuterine technika atliktų ar net flomasteriais pieštų.

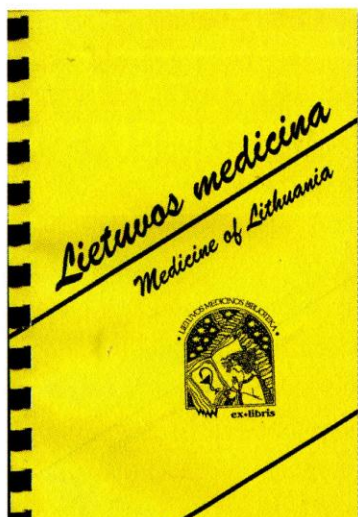
Kolekcijos atsiradimo istorija

1994 m. Lietuvos medicinos bibliotekoje (įkurta 1944 m. spalio 9 d.) buvo surengta pirmoji tarptautinė ekslibrisų paroda-konkursas „Lietuvos medicina“. Konkurso dalyviams buvo pateiktos žymiausių Lietuvos medikų pavardės, keletas institucijų pavadinimų: Lietuvos raudonojo kryžiaus draugija, Lietuvos medicinos biblioteka, Kauno medicinos akademija, Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus ir kt. Į organizatorių kvietimą atsiliepė 39 autoriai iš 16 šalių, pateikta 112 darbų. Iš Lietuvos savo darbus pateikė 12 menininkų, tris ekslibrisus atsiuntė JAV gyvenantis dailininkas Vytautas O. Virkau. Parengtas ir atspausdintas parodos katalogas, kuriame pateikta informacija apie autorius,

pristatytų darbų sąrašas bei po vieną kiekvieno autoriaus darbo iliustraciją, informacija apie rėmėjus.

Glaustas supažindinimas su Lietuvos medicinos istorija, parodos organizatoriais – Lietuvos medicinos biblioteka ir Lietuvos Raudonojo kryžiaus draugija lietuvių ir anglų kalbomis. Dauguma ekslibrisų buvo dedikuoti žymiesiems Lietuvos medikams profesoriams Vytautui Sirvydžiui, Jurgiui Brėdikiui, Algimantui Marcinkevičiui, Antanui Sučilai, Juozui Meškauskui, Pranui Mažyliui, Petruvi Avižoniui, Ferdinandui Bendoraičiui ir kt. Medicinos bibliotekai Lietuvos ir užsienio autoriai sukūrė 17 ekslibrisų.

Parodos-konkurso nugalėtoja – Aušra Čapskytė, jauna grafikė, savo moteriškai švelnių linijų ekslibrisais sužavėjo ne tik bibliotekos kolektyvo daugumą, bet ir komisijos narius.

Katalogo „Lietuvos medicina 1994“ viršelis

Ekslibrisas, kurį išsirinko kolektyvas (dešinėje)

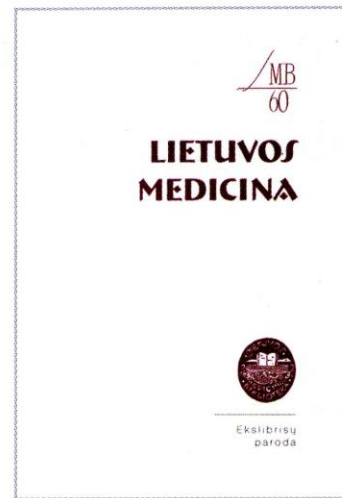
Pirmąjį ekslibrisą bibliotekai sukūrė grafikė Viktorija Daniliauskaitė 1984 m. Pagal šį ekslibrisą buvo parengtas projektas ir pagamintas metalinis ženklelis.

Pirmasis ekslibrisas bibliotekai ir ženklelis

Paroda suartino bibliotekos kolektyvą su daugeliu Lietuvos menininkų. Netrukus savo darbus eksponavo žinomi ekslibriso meistrai: Stanislava Darija Maleckienė, Viktorija Daniliauskaitė, Aldona ir Algis Kliševičiai, Valerijonas Vytautas Jucys, Birutė Matijošaitytė, Aušra Čapskytė, Alfonsas Čepauskas, dailininkės Irenos Trečiokaitės Žebenkienės ekslibrisų parodą surengė dukra Danguolė Žebenkaitė Daugirdienė ir kt., taip pat eksponuotos dalys kolekcijų: „Vilnius - Metropolis Lituaniae“, „Catechismus – 450“ ir kt. kolektyvinės parodos. 1995 m. biblioteka kartu su Lietuvos ekslibrisininkų klubu surengė tarptautinę ekslibrisų parodą-konkursą, skirtą lietuviško ekslibriso gerbėjui ir kolekcininkui, italų vaikų gydytojui Enzo Pellai. Parodos atidaryme dalyvavo Italijos ambasados Lietuvoje kultūros atašė G. Parisi.

2004 m., artėjant bibliotekos 60-mečiui, kilo idėja kreiptis į Lietuvos menininkus ir pakviesti dalyvauti parodoje su ekslibrisais, sukurtais lietuviškosios medicinos tema įvairiausiu metu, bet neeksponuotais pirmojoje parodoje. Į kvietimą atsiliepė 59 autoriai ir pateikė 290 ekslibrisų. Tokio susidomėjimo ir dalyvių aktyvumo nesitikėjome. Kolekcija pasipildė žymiausių Lietuvos dailininkų įvairiausia technika sukurtais darbais. Išsiplėtė ir knygos ženklų adresatų/savininkų ratas, nuo garbių profesorių iki miestelio felčerio. Didžiuojamės, kad kolekciijoje turime Domicelės Tarabildienės (darbus pristatė sūnus Rimtas Tarabilda), Lili Janinos Paškauskaitės, Laimos Bronislavos Pučkoriūtės, Irenos Geniušienės, Alberto Gursko, Antano Kmieliausko, Valerijono Vytauto Jucio, Saulės Kisarauskienės, Vytauto Valiaus ir kitų žinomų Lietuvos menininkų darbų, sukurtų lietuviškojo ekslibriso atsigavimo ir suklestėjimo metais – tai XX a. 6–10 dešimtmetis. Bibliotekos kolekciijoje seniausias ekslibrisas medicinos

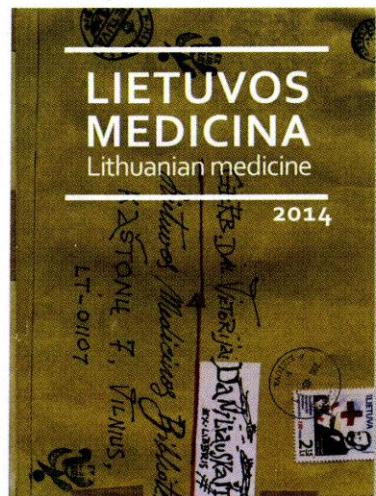
Katalogo „Lietuvos medicina. 2004“ viršelis

tema – dailininkės I. Geniušienės „Ex Libris R.Vailionytė“, sukurtas 1958 m.

2014 metais bibliotekos jubiliejinei datai pažymėti ieškojome naujų idėjų. Ryžomės įtraukti jaunuosius menininkus. Pakvietėme Lietuvos dailės akademijos (VDA) Grafikos studijų studentus sukurti ekslibrisą „savo gydytojui“ ar kokiai nors medicinos institucijai su viena sąlyga, kad darbai būtų atlikti tradicine technika. Prieš tai dalis bibliotekos kolekcijos ekslibrisų buvo eksponuota VDA galerijoje „5 malūnai“. Šia paroda buvo norima supažindinti jaunuosius menininkus su medicinos ekslibrisu. Vyresnius kolegas pakvietėme pristatyti darbus, sukurtus per pastarąjį dešimtmetį ar nerodytus ankstesnėse parodose. Į rengiamos parodos kvietimą atsiliepė 34 žinomi Lietuvos menininkai ir 15 VDA Grafikos katedros studentų. Iš viso pristatyta 230 darbų. Šiai parodai didžiausią pluoštą darbų pateikė dailininkai: Klemensas Kupriūnas, Aušra Čapskytė, Valerijonas Vytautas Jucys. Jaunieji menininkai pristatė 37 darbus. Ekslibrisai buvo skirti ne tik konkreitiems gydytojams, draugijoms ar įstaigoms, bet, kas labai neįprasta, mediko specialybei – onkologui, neurologams, rentgenologams, neurochirurgijai, onkologijai, oftalmologijai. Jauniesiems menininkams buvo pasiūlyta parašyti savo komentarus, kam ir kodėl skiriamas darbas, ar tiesiog nuomonę apie darbą. Šie įrašai katalogui suteikė tam tikro žavesio, pvz.: Urtė Baranauskaitė ekslibrisą skyrė oftalmologijai: „Ekslibrisą skiriu ne konkrečiam asmeniui, o oftalmologo profesijai ir jos pasiekimams“, Domykas Canderis onkologijai, Ugnė Žilytė medicinos seserims: „Aliejinė lempa – tarptautinis medicinos seserų ir slaugytojų simbolis, siejamas su legendine med. seserimi Florence Nightingale (vadinama „Ponia su lempa“), bei šios profesijos ypatumais – budėjimu prie ligonio ir dieną, ir naktį“, Vilmantas Žumbys gydytojui Vaclovui Intai: „Mano kraštietis, gydytojas, akmenų muziejaus įkūrėjas. Džiaugiuosi tuo, kad gyvenome tuo pačiu laiku, toje pačioje vietoje. Iš savo mokytojo, skulptoriaus Rimanto Eidėjaus, kuris kūrė medalį

ir paminklą V. Intai, jaučiau nebylų įpareigojimą padaryti ekslibrisą Mosėdžio gar-sintojui ir taip parodyti savo pagarbą jam. Ne iš karto pastebimu medžių motyvu ekslibrise stengiuosi perteikti gydytojo potraukį gamtai/augalams, statiška kompozicija, galvos forma simbolizuoja kitą Vaclovo Intos aistrą – akmenis, sutelktas žvilgsnis – rūpinimosi kitais ženklas“. Atsitiko ir netikėtų kuriozinių atvejų, kai jau-nas menininkas Žilvinas Bražukas, norėdamas papokštauti, sukūrė ekslibrisą „Žar-nauskui. Išgalvotam virškinamojo trakto ligų gydytojui“. Mums pavardė pasirodė lyg ir girdėta, matyta literatūroje. Internetu, įrašius „gydytojas Žarnauskas“, gau-name net keletą rezultatų, tarp jų dr. Algirdą Joną Žarnauską (chemijos mokslo). Ko nebūna? Apie šios ir panašios paskirties ekslibrisus, kurie ne visai atitinka ekslibriso, kaip knygos žymėjimo, funkciją, yra įvairiausių nuomonių tiek tarp menininkų, tiek meno tyrinėtojų. Parodos katalogo dizainą kūrė ir maketavo VDA Grafikos katedros studentas Vilmantas Žumbys. Pastarųjų dviejų parodų kuratorė ir katalogų sudary-toja – dailininkė Viktorija Daniliauskaitė.

Bibliotekos 70-ojo gimtadienio proga žinomas dailininkas ir kolekcininkas Vale-rijonas Vytautas Jucys padovanojo dalį savo ekslibrisų kolekcijos lietuviškosios medicinos tema. „Visų ekslibrisų surinkti neįmanoma, taigi, ir mano rinkinyje do-minuoja dvi pagrindinės temos – erotiniai ekslibrisai ir knygos ženklai, skirti medi-kams“, – parodos „Ekslibrisai medikams“ (1998 m.) atidaryme kalbėjo menininkas.

Bibliotekai perduota 60 ekslibrisų, sukurtų 30-ties žymiausių Lietuvos dailininkų: Vlados Černiauskaitės, Petro Rauduvės, Gedimino Pempės, Vinco Kisarausko, Vaclovo Kosciuškos, Jono Liolio, Jono Kuzminskio (vyresn.) bei Augustino Burbos, levos Labutytės, Stasės Medytės, Jūratės Stauskaitės. Atsidėkojant už dovaną, buvo parengtas Valerijono Vytauto Jucio dovanotų darbų katalogėlis ir įteiktas dailininkui jo 85-ojo gimtadienio proga.

Katalogo „Lietuvos medicina. 2014“ viršelis

Netikėtai bibliotekos kolekcija pasipildė ir vieno žymiausių ekslibrisų kūrėjų, pirmo-jo tarpukario Lietuvoje tarptautinių ekslibriso parodų dalyvio, Gerardo Bagdonavi-čiaus ekslibrisų, skirtų šiaurietei gydytojai Laisvūnei Petkevičienei ir jos vyrui Stasiui Petkevičiui, kopijomis. Keletą lietuviškų ekslibrisų radome bibliotekos fonduose saugomose knygoje, tai gydytojui Vladui Šimkūnui dailininkės Gražinos Didely-tės sukurtas ekslibrisas (data nežinoma) ir dr. Liubomirui Laucevičiui (dailininkas Kostas Dockus, 1962). Šie knygoje aptikti ekslibrisai rodo, kad kai kurie ekslibrisų savininkai juos naudojo pagal paskirtį ir žymėjo savo knygas. Senosiose knygoje randame nemažai įdomių knygos žymėjimo ženklų, tarp jų ir ekslibrisų.

Informacija apie lietuvišką medicinos ekslibrisą

Iki 1994 m. informacijos apie ekslibrisus medicinos tema Lietuvoje surasti nepavy-ko. Po ekslibrisų parodos-konkurso „Lietuvos medicina“ spaudoje pasirodė keletas informacinių žinučių apie įvykusią parodą ir kam ji buvo skirta, tačiau nerandame išsamesnės medžiagos apie eksponuotus darbus ar jų autorius. Pirmą kartą išsa-mesnę informaciją apie sukauptą medicinos ekslibrisų kolekciją pateikė dailinin-kė Viktorija Daniliauskaitė įžanginiame straipsnyje katalogui „Lietuvos medicina“ (2004, Vilnius) bei Regina Vaišvilienė „Ekslibrisas – atminties ir padėkos ženklas medikams“ (Gydytojų žinios, 2014). Apie medicinos ekslibrisą užsimena ir meno-tyrininkė Ieva Pleikienė savo disertacijoje bei dailininkas Valerijonas Jucys knygoje „Homo Sum. Esu žmogus“ (2012, Vilnius). 2013 metais Respublikinė Vilniaus psi-chiatrijos ligoninė 110 metų jubiliejų paminėjo išleisdama solidų katalogą „Ex li-bris Respublikinei Vilniaus psichiatrijos ligoninei – 110 metų“. Apie konkursą ir jo rezultatus apibendrintą informaciją pateikė grafikė Jolanta Sereikaitė publikacijoje „Meno ir psichiatrijos dialogo lauke“ tame pačiame leidinyje.

Nuo 1994 iki 2015 m. pasirodė per 20 įvairios apimties publikacijų apie ekslibrisus medicinos tema. Publikacijos daugiausiai rašytos Lietuvos medicinos bibliotekos darbuotojų.

Prieš rengdami antrąją parodą, pasidomėjome, kokia situacija medicinos eks-libriso klausimu pasaulyje. Iš peržvelgtų įvairiose šalyse spausdintų šaltinių

galima teigti, jog apie medicinos ekslibrisus, jų kūrėjus, kolekcininkus ir savininkus informacijos yra nemažai: straipsnių, knygų, bibliografijų. Apie lietuvišką ekslibrisą medicinos tema – informacijos neaptikta. Kadangi ekslibrisų katalogą „Lietuvos medicina. 2014“ nusprendėme patalpinti ir internete, kilo mintis informacija apie šią bibliotekoje sukauptą kolekciją ir paskutinės parodos katalogą pasidalinti Europos medicinos bibliotekų ir informacijos centrų specialistams skirtame leidinyje JEAHIL (Journal of the European Association for Health Information and Libraries), pakviesti kolegas pasidalinti savo patirtimi šioje srityje. Išsiuntėme nedidelę žinutę ir buvome maloniai nustebinti, kai sulaukėme atsakymo su prašymu, ar negalėtume publikaciją išplėsti. Tai mes mielai atlikome. Taip pirmą kartą buvo paskleista žinia apie lietuviškąjį medicinos ekslibrisą. Netrukus po publikacijos, buvo gauta žinia iš Vienos bibliografo, bibliofilo, ekslibrisų kolekcininko Karl F. Stock, kuris atsiuntė padėkos žinutę už šią publikaciją, kurioje pateikta informacija jam padėjo sutikslinti daugelio Lietuvos menininkų asmeninius duomenis ir pateikė nuorodą į pasaulio ekslibriso kūrėjų bibliografinę duomenų bazę bei literatūros šalinių bibliografiją, skirtą medicinos ekslibriso klausimams.

Lietuviškasis medicinos ekslibrisas

Iš peržiūrėtų publikacijų, pirmosios žinios apie ekslibrisą gydytojui aptiktos Viktoro Cimkausko straipsnyje „Naujasis lietuviškas knygos ženklas“ (XXVII knygos mėgėjų metraštis, Kn. 2, 1937). Straipsnio gale autorius pateikia naujų, jam žinomų ekslibrisų sąrašą, kuriame yra įrašas „ex libris dr. K. Grinius“, dailininkas Jonas Burba. Vinco Kisarausko parengtoje knygoje „Lietuvių ekslibrisas“ randame dar vieną įrašą „Ex libris. Vytautas Sirijos Gira“, dailininkas Telesforas Valius, 1935 m. Tuo metu Vytautas Sirijos Gira jau buvo išleidęs pirmąją poezijos knygą ir tuo pačiu metu studijavo mediciną Vytauto Didžiojo universitete Kaune. Pirmieji ekslibrisai medikams po karo buvo sukurti apie 1958 metus. Kolekciijoje seniausias ekslibrisas – tai dailininkės Irenos Geniušienės ekslibrisas gydytojai R. Vailionytei, sukurtas 1958 m.

Lietuviai gydytojai prisidėję prie lietuviškojo ekslibriso sklaidos pasaulyje

Vitolis E. Vengris (biomedicinos mokslų daktaras, gyvena JAV) ne tik kolekcionavo ekslibrisus, domėjosi jų autoriais, organizavo parodas, rašė spaudoje, bet vienas pirmųjų išleido gan išsamų lietuviško ekslibriso veikalą „Lithuanian bookplates. Lietuvių ekslibriai“ (Chicago, 1980). Knyga išleista storais ir plonais viršeliais.

Lidija Šimkutė Pocius (dietologė, poetė, parodų organizatorė Australijoje) taip pat kolekcionavo lietuviškus ekslibrisus, organizavo parodas, sudarė ir leido parodų katalogus: „Lietuviški ex libris. Lithuanian bookplates: iš Lidijos Pocienės rinkinio (Adelaide, 1980), „Contemporary Lithuanian bookplates“ (Rostrevor, 1989).

Medicinos ekslibrisas pasaulyje

Ekslibrisai medicinos tema pasaulyje yra labai populiarūs ir paplitę. Ekslibrisus renka tiek medikai, tiek įvairūs kitų sričių kolekcininkai bei bibliotekos. Apie juos rašoma, renkama ir sisteminama informacija, dalinamasi sukurtais, kaupiamos kolekcijos.

XX a. pradžioje pasirodo gydytojo Roland Gideon Curtain knyga „The Book-plate of Physicians with remarks on the physicians leisure-hour „Hobbies“ (Philadelphia, 1910), kurioje pateikiama informacija apie ekslibrisą, skatinama medikus domėtis ir rinkti, bandyti patiems kurti. Kodėl skatinama domėtis ekslibrisais? Nes ekslibrisai yra puiki atsipalaidavimo priemonė po sunkaus ir atsakingo mediko darbo.

Žinoma atvejų, jog ne vienas medikas yra išbandęs kurti ekslibrisus ne tik sau, bet ir draugams ar pažįstamiems. Kaip pavyzdį galima pateikti prancūzų gydytoją, medicinos istorijos tyrinėtoją dr. Teodorą Veterį (Theodore Vetter (1916–2004), kuris draugo menininko paskatintas pats ėmėsi kurti ekslibrisus. Jis sukūrė per 200 ekslibrisų, kurie sulaukė ir tarptautinio pripažinimo.

JAV vaikų gydytojas, medicinos istorijos tyrinėtojas ir propaguotojas, aistringas medicinos ekslibrisų kolekcionierius Samuel X. Radbill išleido vieną pirmųjų bibliografinio turinio knygų apie ekslibrisą „Bibliography of medical ex libris li-

terature“ (1951 m.), kuri minima visuose literatūros šaltiniuose apie medicinos ekslibrisą.

Medikams pirmieji ekslibrisai pradėti kurti XVI a. pradžioje. Pagal spaudoje rastą publikaciją, manoma, kad pirmasis ekslibrisas gydytojui buvo sukurtas 1509 metais žinomo dailininko Luko Kranacho (Luc Cranach) „Exlibris des Dr. Dietrich Block“ (Kropp R. *Ex Libris Von Ärzten-Über Ärzten-Für Ärzten. - Pneumologie. 2010, 64, 249-154*).

Gausios medicinos ekslibrisų kolekcijos yra saugomos Didžiosios Britanijos, Airijos, Danijos, Lenkijos, Čekijos, Australijos, JAV bibliotekose. Apie jas rašoma spaudoje, leidžiami katalogai, bukletai, knygos, sudaromos autorių ir literatūros apie medicinos ekslibrisą duomenų bazės.

Pabaigos žodis

Leidiny s „Ekslibrisai gydytojams“ – tai nuostabi dovana Lietuvos medikų bendruomenei, medicinos istorijai ir visuomenei. Mažas grafikos kūrinėlis – tai ištisa žmonių bendravimo istorija įvairiose laiko dimensijose. Lietuvos medicinos ekslibrisų kolekcija, kaip viena iš sudėtinių kultūros paveldo dalių, laukia savo tyrėjų dėmesio.

Abb. 1 Exlibris des Dr. Dietrich Block. Holzschnitt nach einer Zeichnung von Lucas Cranach d. Ä., um 1509.